

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

Szemelvények a faipar 19. századi technikátörténetéből Thék Endre épület- és bútorasztalos

A 19. század egyik technikai újdonsága volt a faiparban a gőzgép, mint telepíthető energiaforrás a helyhez kötött vízi energia helyett, s ennek köszönhetően a kör- és szalagfűrészgépek alkalmazása. Ebben az időszakban honosodik meg Magyarországon a gőzben hajlított, csereszabatos alkatrészek sorozatgyártása az ülőbútorok készítésében. Század eleji újdonság a hazai gyümölcsfák alkalmazása a bútorokban. A század kiemelkedő faiparosai Gregersen Guilbrand fa-építési vállalkozó és Thék Endre épület- és bútorasztalos, akikről teret és utcát neveztek el Budapesten az épülő millenniumi városközpontban. A külföldet, párizsi asztalosmestereket is megjárta Thék Endre vállalkozása az 1880-as évekre az ország legnagyobb és legjobban felszerelt bútorgyárává válik; itt készülnek a jelentősebb középületek reprezentatív faberendezései, bútorai a fővárosban.

BEVEZETÉS

Engedjék meg, hogy előadásomat rendhagyó indítással kezdjem, mégpedig egy 21. századi jelentős eseménnyel. Budapesten, a Lágymányosi híd pesti hídfőjénél épülő Millenniumi Városközpontban utcát és teret neveztek el két 19. századi faiparosról, nevezetesen THÉK ENDRE bútorgyárossal és GREGERSEN GUILBRAND (fa)építési vállalkozóról.

Mi is történt a 19. század faiparában, az ország első világháborúig tartó iparfejlesztési lendületében? Melyek voltak ennek a fejlődésnek a legjelentősebb lépései és kik voltak a fejlődés ismert személyiségei? Tekintsük most át a főbb eseményeket időrendben az egész 19. században! (1. táblázat)

A 19. SZÁZAD ÁTTEKINTÉSE A FAIPAR SZEMPONTJÁBÓL

Az 1. táblázatban szereplők közül a LINGEL bútorgyárral, KÖLBERÉK kocsigyárával, THONETÉK hajlított bútorai, a hazai gyufagyárakkal, valamint GAUL KÁROLLYAL már foglalkoztam ezen a fórumon.

Most hadd emeljem ki a 19. század legjelentősebb faipartörténeti lépéseit! Ezek:

- a hazai fák, gyümölcsfák alkalmazása a bútorokban
- a gőzgép, mint telepített energia-előállító berendezés és ehhez kapcsolódóan a körfűrész- és szalagfűrészgép alkalmazása a gyárakban
- a faanyagok forró közegben (vízben, gőzben) hajlítása, majd a gyáripari (csereszabatos) alkatrészgyártás az ülőbútorokhoz

A FAIPAR FEJLŐDÉSE A 19. SZÁZADBAN

1. táblázat

1800-as évek	Vogel Sebestyén asztalosműhelye	Pest	A hazai (gyümölcs)fák faanyagának felhasználása, beépítése a hazai készítésű bútorokba: haboskőris, dió, cseresznye, diógyökér, csomoros nyár
1840-es évek	Steindl Ferenc asztalosműhelye	Pest	
1846	Irinyi János gyufagyára	Pest	
1850-es évek	Gregersen Guilbrand ács, épületasztalos		Vasúti hidak fő építője
1858	Szegedi gyufagyár	Szeged	A hazai gyufagyártás kezdetei
1876	Budafoki gyufagyár	Budafok	
1863	13 gőzfűrész működik az országban		A helyhez kötött vízi meghajtás helyett a fűrészelés helyszínére telepített energia-ellátás bevezetése, lehetővé válik a szalag- és körfűrészgépek működtetése
1873	már 30 gőzfűrész működik az országban		
1864	Lingel Károly műhelye	Pest	A 20. század legismertebb bútorgyárának elődje
1870	id. Kölber Fülöp kocsigyára	Pest	Több kézműves szakma összehangolt működtetésével a hazai hintógyártás nemzetközi hírűvé válása
1872	Thék Endre asztalosárugyára	Pest	Az első nagyszabású épület és bútorasztalos vállalkozó, aki az asztaloságban először használ gőzgépet
1875	Thonet gyár	Nagyugrócz	Az első valódi bútorgyár, ahol iparszerűen végzik a falécek hajlítását és csereszabatos székalkatrészeket készítenek
1883	id. Gaul Károly	Pest	A hazai (nemcsak) faipari szakoktatás megteremtése
1894	13 hajlítottbútor gyár		A hajlított alkatrészekből felépülő ülőbútorok gyártása az országban

A KÉZI ÉS GÉPI FŰRÉSZELES

A körfűrészgép valójában egy peremén fűrészfogazott acéltárcsa, amelyet géppel forgatnak meg. Úgy gondolom, könnyen belátható, hogy a faanyagot nekitolva a forgó, fogazott körfűrészlapnak, az szétvágja azt. Érdekesebb a szalagfűrészgép, ahol végtelenített fogazott fűrészszalag fut két keréken, és közötté vágja a faanyagot.

Összehasonlítva a kézi és gépi fűrészelést: egy keretes kézi fűrészlap hossza kb. 1 méter, ahol a fűrészfogak száma 200 körüli és egy jó izomzatú ember kb. 1m/mp sebességgel tud fűrészelni. Ez jó esetben fél cm/mp előtolást (hosszvágást) jelent. A 80 cm kerékátmérőjű asztalos szalagfűrészgép végtelenített szalagjának hossza 8 m, amelyen kb. 1000 fűrészfogat alakítanak ki és átlag 30 m/mp sebességgel vágja a deszkát. Ennek megfelelően a kézi előtolás a szalagfűrészgépen a kézi fűrészelésnek 10-szerese, vagyis a deszka hosszirányú fűrészelése tizedannyi időt és sokkal kisebb emberi erőt vesz igénybe.

A 19. SZÁZAD NEVEZETESEBB FAIPAROSAI

Steindl Ferenc pesti asztalos

Az 1842. évi Iparműkiállításon szereplő 16 asztalos és kárpitos között a legismertebb asztalosnak számított Pesten. Dorottya, majd Király utcai műhelye szinte nagyüzemnek számított, 50 körüli legény- és inas létszámával. KOSSUTH LAJOS a kiállításról szóló jelentésében így nyilatkozik róla:

„Steindl Ferenc úr pesti asztalosmester művei legfényesebb termeinkben honosak, s ha kik távolabbról őt nem ismerték volna is (mert Pesten és vidékén ki nem ismerné?) bizonyosan örvendezni fognak, ha megértik, hogy azon ékes szobaszerkezet, melyet a dunai gőzhajókon, kivált az újabbakon minden utas gyönyörködve szemlél, honi születésű mester kézműve.”

Gregersen Guilbrand ács és épületasztalos

A norvég születésű ácsmester magyarországi működése a vasútépítések idejére esik. Ismert, hogy 1846-ban egyetlen vasútvonalunk volt: ez a 35 km-es váci vonal. A 19. század végén az ország vasútvonalainak hossza meghaladta a 17 ezer km-t.

2. táblázat
A magyarországi vasútvonalak hossza 1846 és 1913 között

Év	Km
1846	35
1850	222
1867	2 285
1873	6 253
1890	11 246
1900	17 108
1913	22 084

Forrás: Berend – Ránki, 1972

Gregersen számos hidat épített a Pest és Pozsony közötti vasútvonalon, majd az ország számos folyója felett. Készítette a m. kir. Államvasutak indítóházait, a Népszínház összes faipari- és ács-munkáit. A Gregersen cég nagy munkaidőben mintegy hatszáz munkást foglalkoztatott, útját állta a Bécsből beözönlő versenytársaknak. Gregersen 1885-ben magyar nemességet kapott.

Thék Endre épület- és bútorasztalos (1842-1919)

Thék Endre neve az eddig említetteknel ismerősebben cseng; számos reprezentatív középület, palota asztalosmunkái készültek el üzemében, közeleti szereplése is jelentős volt, életútja is jobban feltárt.

Az 1842-ben Orosházán született (nem Békéscsabán, mint ahogy ez sok forrásban tévesen olvasható), a pesti, bécsi, párizsi mestereket megjárta asztalos, hazatérése után jelentkezett egy Üllői úti asztalosműhelyben és elmondta elképzeléseit a tulajdonosnak, TAUSSIG JÓZSEFnek. aki az ambiciózus fiatalembert fantasztának tartotta és kidobatta. Még meg is parancsolta szolgájának, hogy ezt a „rajongó bolondot” ne eressze be többé a gyárba. Thék saját vállalkozást alapított és annak szisztematikus felfejlesztése után megvette a Taussig-féle műhelyt...

Vállalkozása 1885-re az ország legnagyobb és legjobban felszerelt bútorgyárává vált, legalábbis ezt olvashatjuk számos forrásban.

Itt álljunk meg egy pillanatra a (bútor) „gyár” kifejezésnél. A mai értelemben vett gyár gyár-
iparszerű termelést, szakosított (csereszabatos) alkatrészgyártást és nagysorozatokat készítését je-

lenti. Annak idején a 20 főnél nagyobb üzemeket már gyárnak nevezték, (ahol többségében nem gyáripari termelés, folyamatos gyártás valósult meg, hanem elkülönített műhelyekben végezték az egyes megmunkálási fázisokat – ez volt a műhelyrendszerű gyártás. Ez egyedi gyártásra, legfeljebb kis sorozatok készítésére volt alkalmas. A műhelyrendszerű gyártásra legjobb példa lehet a *Kölber Tesvérek Kocsigyára*, ahol több kézműipari szakma – kovács, lakatos, asztalos, fényező, kárpitos stb. – elkülönített műhelyeiben készített részegységekből, alkatrészekből az összeszereléskor alakult ki a végtermék: a hintó.)

Thék tevékenységét az 1890-es években zongoragyártásra is kiterjeszti és ebben is versenyképessé válik a külföldi gyártókkal; 11-féle zongorát és 3-féle pianínót készít. Az Üllői út 66/b alatti üzemében 1893-ban 270 munkással, 51 kW teljesítményű gőzgéppel dolgozik. Az 1880-as évektől a főváros legnagyobb középületeinek, palotáinak berendezéseit, bútorait készíti. Legkiemelkedőbb munkái az Országház, az Operaház és a Budavári Királyi Palota faipari és díszítő berendezései. Érdemes itt megemlíteni GRÓF ANDRÁSSY TIVADAR budai villáját, amelynek berendezését RIPPL-RÓNAI JÓZSEF tervei alapján készíti (kár, hogy a berendezés a háborúban elpusztult).

Talán szakmai érdekesség, hogy legszívesebben a szlavóniai tölgy fájából dolgozik. (Szlavóniának a mai Horvátországhoz tartozó Dráva – Száva háromszöget nevezik).

Thék művészi színvonalú bútorokat és belső berendezéseket készít neves művészek, tervezők tervei alapján. Thék Endre „*igazi iparos, self-made-man typus volt*” –ahogyan kortársa, Gaul Károly jellemezte.

Különlegességként megemlítem az Országház miniszterelnöki dolgozószobájának bútorait, amelyeket pár évvel ezelőtt újítottak fel. A mahagónifa bútorok formába préselt, színezett eozinmázas kerámiabetétekkel készültek, amelyek – természetesen - ZSOLNAY VILMOS pécsi gyárából származtak. A nemrég felújított Gresham palota berendezésén is Thék olyanokkal dolgozott együtt, mint a keramikus Zsolnay Vilmos és az üvegfestő RÓTH MIKSA.

Írásaiban, amelyek a „*Magyar Ipar*”-ban jelentek meg, főként a tanoncoktatásról, a kézművesipar fejlesztéséről írt. Egyetlen könyvét, amelyről tudunk „*A nők befolyása a hazai ipar fejlesztésére*” címmel 1903-ban adták ki Budapesten.

Thék Endre 1919. június 8-án, Balatonfüreden hunyt el, végső nyugalomra Pesten, a Kerepesi úti temetőben helyezték.

Thék Endre 1908-ban a magyar iparosok között elsőként kapta meg a „*magyar királyi udvari tanácsos*” címet; így lett az egykori asztalossegédből „*méltóságos asztalos*”. Nevéhez fűződik Magyarországon az első bentlakásos tanoncotthon megalapítása Orosházán, ahol a község díszpolgárává választották és még életében utcát neveztek el róla.

Említésre érdemes, hogy 1928-ban az addigi Budapest józsefvárosi Óriás utcát (ahol gyára és lakóháza is állt) Thék Endre utcára keresztelték át. 1930-ban az Országos Iparegyesület és Kereskedelmi Kamara Thék emlékérmét bocsátott ki. Még ugyanebben az évben Budapest székesfőváros emléktáblával jelölte meg lakóházát (ma Üllői út 66/c). 1952-ben a táblát eltávolították, az utca pedig LEONARDO DA VINCI nevét kapta. A rendszerváltás után, amikor az utcát visszakeresztelhetnék volna, az illetékes önkormányzati képviselők zöme azt kérdezte: „*Ki az a Thék Endre?*” (mármint Leonardo da Vincihez képest). Orosházán viszont 2009-ben Thék Endre díjat alapítottak.

Befejezésképpen: Budapesten, a Lágymányosi híd pesti hídfőjénél épülő Millenniumi városközpontban méltán neveztek el utcát és teret két 19. századi faiparosról, nevezetesen Gregersen Guilbrand faépítési vállalkozóról és Thék Endre bútorgyárossal.

Felhasznált források :

Berend T. Iván – Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Kossuth Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1971.

Gaul Károly: Thék Endre emlékezete. Építőipar – Építő Művészet, 1919, november.

Gelléri Mór: A magyar ipar úttörői. Dobrowsky és Franke, Budapest, 1887.

Orosháza. Jeleseink: Thék Endre. www.oroehaza.hu. 2010.09.23.

Sisa József – Tihanyi Bence – Bakos Ágnes: Az országház. Magyar könyvklub, Budapest, 2001.

Koszorús Oszkár: Thék Endre asztalos, bútor- és zongoragyáros. Orosháza jelesei. Orosháza, Városi Önkormányzat, 1994.

Tóth Sándor: A faipar története I. www.mtesz.hu/tudomány-technikatörténet.

Verasztó Antal: Adatok Thék Endre és a nemes Thék család történetéhez. Orosháza, 2008.

A szerző címe:

Dr. Tóth Sándor László

e-mail: sandor.toth9@freemail.hu